

TRASHËGIMIA KULTURORE

Kisha e Shën Nikollës

Ngritur mbi kodrën më të lartë të zonës që duket si një pikë strategjike për të pasur një vështrim 360-gradësh mbi Myzeqenë, kisha e Shën Nikollës në fshatin Kurjan përbën vendndodhjen më të rëndësishme të trashëgimisë kulturore të Roskovecit.

Andrea Llukani bën një analizë të kishës dhe shprehet se kisha mendohet se është ndërtuar në shekullin XIV në stil bizantin. Ajo përbëhet nga naosi dhe narteksi. Ndërtimi është bërë me muraturë me tulla të kuqe dhe gurë të skuadruar tek qoshet. Kupola është shembur dhe sot është zëvendësuar nga një çati prej druri dhe tjegullash. Kishës i mungon portiku që ndodhej në anën perëndimore të saj, si dhe dy portikë të vegjël që mbulonin portat veriore dhe jugore të naosit. Kanë mbetur vetëm bazamentet dhe disa kapitete antike të stilit dorik. Nuk është e qartë nëse ato janë mbetjet e një tempulli pagan apo janë transportuar nga diku tjetër, për shembull nga Apolonia. Llukani vijon:

Në vitin 1956 gjatë punës kërkimore të një ekspedite të Universitetit të Tiranës u zbulua se afresket e kishës së Kurjanit janë pikturuar në vitin 1578. Nga një mbishkrim që gjendet mbi suva në nikën e prothesit në kungë mësojmë se afresket e kishës janë pikturuar nga Nikolla Onufri dhe ndihmësi i tij Joani: "Kur të ngresh duart para Perëndisë o meshtar i Perëndisë, më përmend dhe mua mëkatarin, dhe të paditurin Janin dhe Nikollën. Lutuni për zotëritë. Amin"

Gjatë pikturimit të afreskeve të kishës ikonografët janë ndikuar nga piktura e Pojanit. Në këtë kishë gjendet skena e "Kungimit të Marisë egjiptiane nga jerondi Zosima". Këtë skenë e hasim më parë në Pojan. Afresket e kishës së Kurjanit janë të stilit bizantin. Tek to shihen gjithashtu tendenca të traditës vendase. Fragmentet e afreskave të kishës së "Shën Nikollës" në Krujan kanë ngjashmëri me ata të trapezarisë së manastirit të Pojanit. Tek të dy këto kisha hasim motivin e imitacionit të pllakave prej mermeri në formë këndëdrejtë. Në prill të vitit 1782 kisha është restauruar. Këtë fakt e vërteton një mbishkrim i gdhendur në gur në portën perëndimore të kishës: "Viti 1782. Prill"

Kisha e Shën Gjergjit

Në Strumë të Roskovecit, në mes të gjelbërimit ngrihet kisha e Shën Gjergjit, një objekt kulti me arkitekturë të bukur, por aktualisht në gjendje jo të mirë dhe me nevojë të menjëhershme për restuarim.

Andrea Llukani në librin "Ndihmesa e Theofan Popës për shpëtimin e mbishkimeve dhe objekteve liturgjike fetare" (fq.162) paraqet sa vijon lidhur me kishën e Shën Gjergjit:

Kisha e Shën Gjergjit përbëhet nga naosi dhe hajatet. Naosi është njënefësh me përmasa të brendshme 14.0x5.50 metra. Kisha mbulohet nga një tavan druri. Altari i kishës ndahet nga naosi me anën e një ikonostasi prej druri të gdhendur. Kambaneria gjendet në anën perëndimore të kishës, mbi porten hyrëse. Muratura e kishës është prej guri. Apsida ka muraturë të thjeshtë dhe përfundon me një kornizë.

Kisha e Shën Gjergjit është pikturuar prej Joan Cetirit dhe nipit të tij Nikollës, në vitin 1801. Mbi portën perëndimore brenda kishës gjendet mbishkrimi: “U pikturua ky tempull në vitin shpëtimtar 1801 dhe u përfundua në muajin tetor 5, me dorën e Joan Çetirit dhe Nikollës, nipit të tij, nga qyteti Grabovë, në kohën të gjithëhershmit Mitropolitit të Beratit, zotit Joasaf dhe prift Llazarit ekonomit dhe në vazhdim të tjetër, të cilët i kujtoftë zoti ynë, Jesu Krisht në mbretërinë e qiejve.

Gjurma e restaurimi të fundit është e vitit 1935 dhe është shënuar në hyrjen e kishës:

NDREQJE KAMBANAVE
NE KUJDESTARIN JAN ÇOBO
DHE LIN STAMBOLLIUT
ME 25 GUSHT VITI 1935
E BERE PREJ USTA VASIL LAPI

Trashëgimia jo-materiale

Toponimi i sotëm Qafa e Stefanit dhe Stephanaphana e rrugës Egnatia

Edhe sot në hyrje të Roskovecit ruhet emri i një qafe të vogël në të cilën kalon rruga që vjen nga Fieri. Pikërisht në këtë vend ajo bën një kthesë të fortë dhe futet në Kuman në hyrje të Roskovecit. Është pikërisht kjo qafë që mban emrin Qafa e Stefanit që ndihmon për të bërë një lidhje midis stacionit Stephanaphana në degën jugore të rrugës Egnatia duke u nisur nga Apollonia dhe Roskovecit të sotëm. Sipas arkeologut austriak Prashniker, numri i miljeve të numëruara nga Apollonia deri në Hanin e Roskovecit është i njëjtë me atë që parashikohet në itinerarin Hisrosomilitan (i Burdigalës) – itinerari më i vjetër i krishterë që nisej nga Bordoja (Burdigala dikur) dhe përfundonte në Jeruzalem. Kjo lidhje e Roskovecit me Stephanaphanen jep hapësirë për hulumtime të mëtejshme në burime historike që mund të japin të dhëna për këtë vendndodhje në periudha të ndryshme të historisë, të cilat urojmë që të ndodhin në të ardhmen.

Toponimi Kurjan

Sikurse vë në dukje Andrea Llukani në librin Ndhimesa e Theofan Popës për shpëtimin e mbishkrimeve dhe objekteve liturgjike fetare” (fq.55-56), Prof.Pëllumb Xhufi ngre një tezë interesante për fshatin Kurjan – kyr Jani ku ndodhet kisha e Shën Nikollës. Kjo hipotezë e Xhufit e paraqitur në librin “Nga paleologët tek Muzakajt” (fq.215) na ndihmon që ta lidhim ndërtimin ose restaurimin e kësaj kisha me kyr Janin (përkthyer në shqip: zoti Joan), i cili mund të ketë qenë

një nga nëpunësit e lartë të perandorisë bizantine. Pra fshati vetë mund të ketë marrë emrin nga kyr Jani, ndërtuesi ose meremetuesi i kishës së Shën Nikollës.

Pazari i Frashërit apo i Roskovecit

Studiuesit Gjovalin Shkurtaj, Tefë Topalli dhe Artjon Shkurtaj bëjnë të ditur në librin e tyre “Sociolinguistikë e shqipes: Nga dialektologjia te etnografia e të folurit” se Pazari i Roskovecit ka shërbyer si pikë ku është zhvilluar “tregu i gjuhës” për trevat fushore të Myzeqesë e më gjerë. Parë në këtë këndvështrim qytetit tonë i takon një meritë për unifikimin e dialekteve të jugut që mbase ndryshe nuk do të kishte ndodhur në të njëjtën mënyrë.

Kënga popullore e Bukuroshes së Strumës

Në fund të viteve '70, ish-diktatori Hoxha, i cili në rini të hershme kishte vizituar dhe kishte qëndruar në Roskovec, shfaqti interes për një këngë popullore që roskovecarët i kishin kushtuar Bukuroshes së Strumës. I kujtoheshin vetëm disa vargje dhe insistimi i tij për ta ringritur këngën bëri që u angazhuan disa njerëz për të gjetur tekstin e plotë. Ky tekst nuk u gjet dhe u riprodhua një këngë me të njëjtin titull por me tjetër tekst. Kënga u paraqit në festivalin e Gjirokastrës në vitin 1983. Por historiani Nuri Plaku, pasi ishte njohur me Pandeli Priftin nga Strumi, i cili ishte larguar shume heret nga fshati, paraqet nje tekst per kengen qe sipas Priftit është varianti origjinal i saj. Teksti vijon si më poshtë:

Thëllëzë kur zbret nga mali
Me llërë përveshur
Me buzë duke qeshur.
Thëllëzë, më shkoje në lum
Më hidheshe në va
Me shtëmbë në krah.
Ah, moj bukuroshja e Strumit, ah!
Me dy qetë e zezë,
Lëroje në arë
Me kindat e fustanit lesoje ugar
Ah moj Shën Mëri e Strumit, ah!
Në anë të brezit më mbaje një kërma
Ah, moj Bukuroshja e Strumit, ah!
Seç të erdhi beu, të vrau nënën dhe babanë
Ah, moj Shën Mëri e Strumit, ah!
Seç nxorre kërmanë, qëlllove beun dhe qehajanë.
Ah, moj Shën Mëri e Strumit, ah!

Legjendat

Misteri i Kënetës së Zezë

Askush nuk di ta përshkruajë saktë se çfarë ka dëgjuar për netë të tëra rreth 20 vjet më parë në Strum të Roskovecit. Banorët i mbajnë mend ende ulërimat e forta që mbajtën gjallë kureshtjen por edhe tmerrin e tyre. Hipotezat për këtë mister janë të larmishme dhe burimi i pashtershëm i ujit dhe e zeza e tij vetëm se e shtojnë kureshtjen por edhe tmerrin e lidhur me këtë kujtesë të qytetit dhe fshatrave përreth tij.

Ka prej banorëve që thonë se ishin ulërime njeriu. Ka të tjerë që pohojnë që ishin ulërime kafshe pylli por madje edhe balenë që mund të ketë ardhur nga ujërat e detit. Por ka edhe që shprehen se këto janë dukuri të zakonshme të lidhura me shfryrjen e natyrshme që bën toka e kënetës sidomos në muajin shkurt që është sezoni i natyrshëm i “ulërimave” të kënetës.

Bukuroshja e Strumit

A ka ekzistuar vërtet Bukuroshja e Strumit? Siç ndodh me legjendat ato nuk dihet se ku fillojnë e ku mbarojnë në raport me realitetin. Thuhet se ngjarja që frymëzoi lindjen e një kënge të popullit, e cila më pas u kthye thujse në legjendë për shkak të harresës e kujtesës për të, ka ndodhur në gjysmën e dytë të shekullit të XIX në Strum, në lagjen afër kishës së Shën Gjergjit. Një çift kishte lindur shumë fëmijë, por prej tyre vetëm një vajzë kishte arritur të rritej në moshën në të cilën hiret e saj kishin pushtuar zemrat e gjithë djemve të fshatit. Madje, nga bukuria e saj thuhet se u marros edhe vetë prifti. Si të gjitha vajzat myzeqare, ajo merrej me punët e shtëpisë dhe shpesh ndihmonte edhe të atin në punët e bujqësisë. Bukuria e vajzës ngjalli konflikte midis djemve, aq sa të prishte qetësinë e fshatit. Prifti bashkë me kryepiqësinë e fshatit organizoi një besëlidhje të llojit të rrallë në historinë tone. Ajo nuk u lidh as për gjak e as për nder, por për të mos përlyer bukurinë. Sipas kësaj besëlidhjeje djemtë nuk do të merrnin nuse nga fshati. Të gjithë do të shihnin njëri-tjetrin si motra e vëllezër të një gjaku. Kjo e zbuti disi mosmarrëveshjen mes djemve, por lakmia për vajzën nuk reshti me kaq dhe një rrezik i ri u shfaq. Një oficer i ushtrisë turke i cili shërbente në garnizonin e Beratit, mësoi për bukurinë e rrallë të Bukuroshes së Strumit u nis për ta gjetur. Mbërriti në fshat dhe u magjeps sikurse edhe të tjerët para tij. Bëri përpjekje për të fituar vëmendjen e saj, por vajza refuzoi dhe u armatos. Ashtu e armatosur, ajo shkante në burim për të mbushur ujë a në arë për të ndihmuar të atin. Pikërisht kur oficeri humbi shpresat, ndodhi tragjedia. Oficeri u fut me dhunë në shtëpi të vajzës për ta rrëmbyer. Në përpjekje për t’u mbrojtur, vajza përdori armën dhe oficeri po ashtu. Në shkëmbimin e zjarrit mbetën të vrarë vajza e bukur dhe fatkeqe dhe i ati po ashtu fatkeq si ajo. E përjetësuar në një këngë popullore, kjo ngjarje vjen në ditët tona pas përpjekjeve disadrejtimëshe për ta kujtuar atë.

Vepra bashkëkohore skulpture dhe monumentale

Bukuroshja e Strumës

Bukuroshja e Strumës ka qenë burim frymëzimi për një këngë popullore me autor të panjohur, një pikturë të viteve '80 me autor Pandeli Lenën e cila ruhet në Galerinë e Arteve në Fier dhe një legjendë që është ringritur në vëmendje të njerëzve për shkak të përkushtimit të historianit Nuri

Plaku i cili i ka kushtuar edhe një ese si pjesë të librit të tij “Bukuroshja e Strumes”. Ky simbol domethënës i qytetit është plotësuar me një formë tjetër artistike, duke u derdhur në bronx. Vajza myzeqare, Bukuroshja jo vetëm e Strums por e krejt Roskovecit, me shtëmbën mbi kokë, një kujtesë domethënëse e një kohe të shkuar, duket sikur pret të shuajë etjen e vizitorëve, por pse jo, të njohë e dashurojë edhe djalin e zemrës që sipas legjendës nuk pati kurrë fatin ta njohë.

1-Statuja është në bronx.

2-Dimensioni 350x80 cm (në ballor).

3-Bazamenti i statujës në gur Skrapari (i bardhë në okër) me permasa: 150 x 100 x100 cm.

4-Pesha totale e objektit në bronx afërsisht 5 ton.

5-Platforma në të cilën është vendosur ka diametër 30 m.

6-Në këtë platformë janë vendosur 14 shenjëza të simbolikës së ujit që identifikojnë 14 fshatrat që rrethojnë qytetin e Roskovecit.

Tregtari i Roskovecit

Tregtari me peshore është një statujë bronxi në hyrjen jugore të qytetit të Roskovecit që sikurse shprehur bukur nga historiani Nuri Plaku, duket sikur kërkon të “peshojë” fatin e secilit vizitor që hyn e del nga ky qytet.

Disa të dhëna teknike:

1- Ideimi, modelimi i shtatores 180 cm.

2- Kolona me permasa: 120 cm gjatësia dhe 60 cm diametri.

3- Veshje e bazamentit me gurë të modeluar, me korniza.

Memoriali i Dëshmorëve

Sipas historianit Nuri Plaku, Roskoveci ishte vendi i parë në Myzeqe e Mallakastër i cili hapi siparin e formimit të strukturave partizane dhe kontribuoi në Luftën Nacionalclirimtare me 451 forca partizane. Projekti i zhvillimit të qytetit i vitit 2018 përfshinte edhe ngritjen e një memoriali me përmasa 8x8m me autor, ku gjenden të gdhendur emrat e 72 dëshmorëve të atdheut.